

SKOLRADION — EN ANAKRONISM

Av fil. kand. ROLF NORBERG

Skolradion är den ojämförligt störste producenten av AV-materiel för skolan. Men programmen vänder sig också till allmänheten och får därför en uppläggnings, som minskar deras värde som hjälpmedel i undervisningen, konstaterar fil. kand. Rolf Norberg. Skolans behov kan lättare täckas genom band som produceras direkt för skolbruk, gärna i direkt anknytning till övrigt undervisningsmaterial.

Det kunde förefalla som om Skolöverstyrelsen borde göras till huvudman för den allmänna produktionen av AV-hjälpmedel, men en sådan kraftig resurskoncentration kunde leda till ett SÖ-monopol, som till slut kom att omfatta också skolboksproduktionen. Därför borde ett samarbete mellan skolboksförlag och produktionsbolag för AV-hjälpmedel redan nu igångsättas, så att den nya skolans skriande behov av fullgott undervisningsmaterial snabbt kan tillfredsställas.

Audivisuell undervisning spelar en viktig roll i den nya skolan. Läroplanen för grundskolan beskriver med stor inlevelse hur AV-hjälpmedel skall användas för att »med god verkan ge information, instruktion och stimulans». Därvid tycks man dock — i likhet med åtskilligt annat i läroplanen — utgå från en idealsituation, som har föga gemensamt med vardagslivet ute i skolorna.

Mycket har visserligen skett på AV-fronten. Skolornas tekniska utrustning är i många fall imponerande. Redan nu finns ett sjuttio-tal AV-centraler i landet och eftersom flera av dem täcker stora distrikt, ibland hela län, kan man utgå från att snart flertalet skolor har tillgång till centrala depåer för AV-hjälpmedel. Även om det torde dröja innan läroplanens krav på att samtliga klassrum skall vara försedda med ljudbandspelare, bildprojektorer och mörklägningsanordning realiserats, så har skolornas förmåga att presentera audivisuell undervisning starkt förbättrats under senare år.

Undersöker man tillgången på goda filmer, bild- och ljudband, diabilder etc. skall man finna att

situationen inte ter sig lika ljus. Mycket av det som nu lagras i AV-centralerna är så föråldrat att det inte kan användas i seriösa sammanhang. Om läroplanens honnörsord »motivation, aktivitet, konkretion och individualisering» skall bli en realitet måste höga krav ställas på materielets kvalitet. AV-lektionerna i den nya skolan får inte — som kanske tidigare förekommit — bli avslappningstimmar, som belöning för gott uppförande tidigare under veckan, utan skall ge något mer än vad vanlig undervisning kan erbjuda. Dagens skolor ungdomar är dessutom alltför vana vid tekniska hjälpmedel för att låta sig fascineras av vilken film- eller bandlektion som helst. Tyvärr finner man sällan band eller filmer, som verkligen lämpar sig för kursernas centrala avsnitt. Urvalet förefaller ofta slumpmässigt, ämnet perifert. Huvudorsaken torde vara att det för närvarande är föga lönsamt att framställa undervisningsmateriel av detta slag. När det gäller film får man därför ofta nöja sig med att omredigera utländskt materiel, som inte alltid låter sig helt anpassas till de svenska kursplanerna.

Sedan 1962 har Skolöverstyrelsen särskilt anslag till produktion av skolfilm och andra AV-hjälpmedel. SÖ producerar därmed en del materiel, som annars inte skulle stå till buds. Privata bolag samt Sveriges Radio som genom skolradio och skol-TV intar en särställ-

ning svarar dock för merparten av den lilla produktion som nu förekommer.

Skolradion befinner sig idag i en märklig situation. Medan man planerar kraftigt utbyggd sändningstid (från 10½ veckotimme 1962/63 till 20 veckotimmar 1969/70) och genom upprepade repriser söker nå så många lyssnare som möjligt, minskar av allt att döma antalet åhörare till direktsändningarna i allt snabbare takt. Den dag är inte alltför avlägsen då endast teknikerna på landets AV-centraler ägnar någon uppmärksamhet åt direktsändningarna. Förhållandet innebär givetvis inte att skolradion sänder helt förgäves — tvärtom kan programmen komma att bli till betydligt större nytta och glädje än tidigare. Men den snabba utbyggnaden av AV-centraler medför att allt fler lärare föredrar bandinspelningar framför direktsändningar.

Schemaläggningen komplicerar

Redan idag är det endast på låg- och mellanstadiet i grundskolan (klass 1—6), som man har möjlighet att systematiskt följa direktsändningar av radioprogram. På högstadiet, i gymnasiet och fackskolan lägger ämneslärarsystemet hinder i vägen. Det är praktiskt taget omöjligt att lägga ett schema så, att ämneslärare i flera parallellklasser kan ha lektion i »rätt» klass just under en skolradiosändning. Repriserna torde endast i

ringa utsträckning motverka detta faktum.

På låg- och mellanstadiet i grundskolan kan klasslärarna själva anpassa sitt schema efter skolradioprogrammen, eftersom samma lärare undervisar i flertalet ämnen. Men utvecklingen går förmodligen också här mot användandet av bandinspelningar i allt större utsträckning. Pedagogiskt är den metoden nämligen att föredra.

För att skolradioprogram verkligen skall bli till nytta i undervisningen krävs givetvis att de kan infogas som naturliga moment under kursens gång — band kan användas när den enskilde läraren så önskar och han slipper därigenom disponera terminens arbete helt efter skolradions uppläggning. De flesta program förutsätter vidare en noggrann förbehandling, eleverna kan t. ex. få uppgifter av olika slag som skall besvaras med ledning av programmet. En sådan förbehandling är mycket viktig om avlyssningen skall bli verkligt aktiv och effektiv. Detta förutsätter å andra sidan att läraren själv väl känner till programmet och har lyssnat på det i förväg. Kravet på aktiv avlyssning gör det också önskvärt att läraren har möjlighet att när som helst under sändningen avbryta för förklaringar eller frågor. Detta är givetvis omöjligt under en direktsändning men går utmärkt väl för sig om läraren istället använder en bandinspelning.

Under sådana förhållanden frågar man sig om det över huvud är motiverat att skolradioprogram sänds i etern. Rent praktiskt borde man kunna nå bättre resultat genom distribution av färdiga band per post eller eventuellt genom sändning via sluten ledning direkt till AV-centralerna. Kostnadsmässigt borde sådan distribution vara att föredra. Ljudkvaliteten kan också antas bli bättre på detta sätt.

Övervärderad direktsändning

Frågan diskuteras av RUSKO, den skoldelegation, som tillsattes av 1960 års radioutredning och som avlämnade sitt betänkande 1963. Delegationen finner dock att »eterburna radio- och TV-program också framgent» bör utgöra kärnan i Sveriges Radios pedagogiska verksamhet. Motiveringen förtjänar att återges i sin helhet:

»Delegationen har dock vid studiebesök och andra överläggningar kommit till den uppfattningen att även om programmen i skolor med ämneslärarsystem utnyttjas i bandat skick, *själva eterbureheten* (min kursivering) upplevs som ett betydande värde. Sålunda anses själva förekomsten av ett skolradioprogram i radions sändningar utgöra ett kraftigt incitament för lärarna att anskaffa en bandad version av programmet och utnyttja programmet ifråga.»

Man anför vidare — med hänvisning till ett uttalande av Sveriges

radio — att skolradioprogrammen avlyssnas av en »ej ringa publik i vuxen ålder» (upp till sex procent av den totala lyssnarskaran). Slutligen finner RUSKO att direktsändning av skolradioprogrammen medför ökad kontakt mellan hem och skola:

»Det förhållandet att en hemmaarbetande mor och hennes barn i skolan har hört eller sett samma program, har gett dem en gemensam erfarenhet som kan ha stimulerat till meningsutbyten av värde för samhörigheten barn—föräldrar och för samarbetet hem—skola.»

Argumenten förefaller en smula krystade. Vad själva »eterburenheten» skulle ha för egenvärde är svårt att förstå — åtminstone för den som befinner sig utanför de trängre skolradiokretsarna. Där emot kan dåliga mottagningsförhållanden göra för övrigt utmärkta program mindre användbara.

Det faktum att skolradioprogram avlyssnas av en betydande publik utanför skolorna kan inte få gälla som ett avgörande argument för skolprogrammets distributionsform. Samhörigheten skola—hem torde kunna åstadkommas på betydligt effektivare väg t. ex. genom fler program för vuxna om skolornas arbete. Men argumentationen belyser något av skolradions dilemma och samtidigt en av de allvarligaste invändningar som kan riktas mot dess nuvarande målsättning.

Just det faktum att skolradioprogrammen inte endast vänder sig till sin primära publik utan även till allmänheten medför att de ges en utformning, som gör dem mindre användbara i klassrummen. Eleverna har ju till skillnad från den lyssnande allmänheten tillgång till programhäften och förutsätts ha studerat dessa före sändningarna. Trots detta måste nu t. ex. texter, som är behandlade av eleverna, åter läsas upp för att programmen skall bli begripliga för övriga åhörare. I vissa program är arbetsmoment inlagda. Radion, som lider av en begriplig fruktan för total tystnad, fyller ut dessa pauser med musik. Hur trevligt den än må vara med musik under arbetet skulle nog de flesta lärare föredra tystnad, men hänsyn till övriga lyssnare får följande utslag. Förklaringar och sammanfattningar slutligen, som läraren kanske själv skulle föredra att ge, bakas nu in i programmen. Skolradioprogrammen får med andra ord karaktären av färdiga små lektioner där lärarens verksamhet inskränks till ett minimum — något som säkert av många lärare upplevs som otillfredsställande ur såväl disciplinär som metodisk synvinkel. Det råder ingen tvekan om att skolradioprogrammen skulle utnyttjas i betydligt större utsträckning än för närvarande om de var utformade så att lektionerna byggde på växelverkan mellan lärare och program. Något dylikt är emellertid omöjligt så länge den nuva-

rande distributionsformen bibehålls.

Denna invändning gäller inte de rena lektionsserier, avsedda som hjälp för icke kompetenta lärare i vissa ämnen (t. ex. engelska). Dessa produceras på begäran av SÖ för att motverka lärarbristen och bekostas med särskilda anslag. Mot dessa programs allmänna uppläggning finns det inte någon anledning att rikta principiell kritik — de är till för att lösa en bristsituation och *ersätta* läraren.

RUSKO understryker också i sitt betänkande att programmen visserligen skall planeras med tanke på anpassning till läroplanen men att de sänds i etern och alltså är tillgängliga för allmänheten utanför skolans väggar». Kan- ske är detta anledningen till att alltför många skolradioprogram får karaktären av föreläsningar i kursplanens periferi — i en tid då t. o. m. universitetet börjat betvivla föreläsningens värde och den i läroplanerna för den nya skolan närmast torde jämföras med ett fult ord.

RUSKO:s eftergift

RUSKO förefaller också medveten om att dess kamp för direktsändningar i längden är dömd att misslyckas. Man medger att redan nu vissa program bör produceras uteslutande i form av band och räknar med att denna del av skolradions verksamhet efter hand kom-

mer att öka (till omkring 16 procent av den totala produktionen 1970).

Det är en rätt måttlig eftergift inför den tekniska utvecklingen. Helt vill man uppenbarligen inte acceptera att skolradion skapades och fick sin största betydelse i en tid då den obligatoriska skolan uteslutande hade klasslärare och då inga möjligheter till inspelning existerade. Idag innebär skolradion närmast ett hinder för produktionen av verkligt fullgott AV-materiel. Men i stället för att tillfullta konsekvenserna av utvecklingen och anpassa produktionen till de nya förhållanden som uppstått tycks man vilja anpassa verkligheten till den politik som skolradion följt under årens lopp.

Detta framgår tydligt om man studerar planerna för skol-TV:s utbyggnad. Detta nya medium möter idag exakt samma problem på sin väg till direktpubliken som skolradion. Till detta kommer att antalet TV-apparater i skolorna är otillräckligt för att mediet skall kunna komma till systematisk användning i klasserna. Allt talar för att den dag skolorna har tillräckligt stort antal TV-apparater så finns det också TV-bandspelare att tillgå och det resonemang som ovan förts beträffande användning av ljudband bör då också gälla videoband. Såvitt man inte lyckas bevisa att direktsändning i sig är ett oskattbart värde måste ur pedagogisk synpunkt band vara att före-

dra för skoländamål. Direktsändningarna kan begränsas till rena aktualitetsprogram av typ »Bakom rubrikerna».

Varför Sveriges Radio som huvudman?

På lång sikt är varken skolan eller allmänheten betjänt av den halvmesyr som den nuvarande skolradion tvingas producera. Skolradio i konventionell mening är med nuvarande och kommande bandningsmöjligheter inte längre nödvändig. I den situationen måste man fråga sig om det är rimligt att Sveriges Radio skall stå som huvudman för AV-produktionen eller om den bör överlätas på andra händer.

Det förefaller naturligt att Skolöverstyrelsen får ansvaret för produktion av AV-hjälpmedel av allmänt innehåll för skolan, videofilm, ljud- och bildband, diabilder etc. som inte skulle framställas på annat sätt. Å andra sidan skulle en alltför stark koncentration av resurserna till SÖ i praktiken lätt kunna leda till ett läroboksmonopol — en utveckling som av många skäl vore olycklig. Det finns nämligen anledning anta att AV-hjälpmedel inte till fullo kommer att ut-

nyttjas förrän de ingår som en naturlig del i ett kursavsnitt — d. v. s. när de tillsammans med läroböcker, arbetsböcker etc. utgör ett lärobokspaket. För närvarande innebär skolradions verksamhet att produktionen inom privata bolag starkt hämmas, när det gäller mer kostnadskrävande AV-material av detta slag. Eftersom skolradions program inte kostar skolorna något i ersättning till författare, producenter, medverkande och tekniker föredrar givetvis många skolor att endast förlita sig på sådant material.

Det förefaller därför viktigt att den privata produktionen av AV-material uppmuntras så att en konkurrens åtminstone i måttlig omfattning kan åstadkommas. Det kan ske dels genom statliga premier till värdefull AV-materiel och dels genom att kommunerna tillförsäkrar skolorna resurser att göra inköp av en helt annan omfattning än tidigare. Genom samarbete mellan skolboksförlag och produktionsbolag för AV-hjälpmedel bör man effektivt kunna tillfredsställa den nya skolans skriande behov av fullständigt undervisningsmaterial i stället för de surrogat som man nu tvingas hålla sig till.